
Мимица Велова-Граорковска
(независни истраживач)

АРТИФИЦИЈЕЛНО ДЕФОРМИСАНЕ ЛОБАЊЕ НА ИСТОЧНОЈ НЕКРОПОЛИ НА ЛОКАЛИТЕТУ СКУПИ КОД СКОПЉА

Артифициелна вештачка деформација на глави са циљем да се добије одређени идеал лепоте или да се потенцира социјални сталеж, почевши са деформацијама од раног детињства, помоћу текстилних и кожных трака, дрвеним летвицама и другим справама, налазе се у сасвим одвојеним регијама света и у различитим историским епохама. Најстарији научно доказани примерак лобање са вештачком деформацијом потиче из пећине Шанидар у Ираку и сматра се да је стар 45 000. г.п.н.е.

На европском тлу највећа распрострањеност ове праксе дешава се у периоду Ваварских Најезди, у касноримском и у раносредњовековном периоду, посебно за време хунских и миграција осталих номадских народа, када се иста шири кроз читаву Централну Европу.¹ Вернерова теза да вештачко деформисање лобања новорођенчади у Европу доносе Алани и Сармати у 3. и 4. веку, а исто се продужава и са Хунима у раном 5. веку, док у се 6. веку шири међу германским племенима као што су Готи (Крим и Бугарска), Гепиди (Мађарска, Хрватска, Словенија, Босна и Србија), Лангобарди (Моравија), Туринги и Бургунди.²

Германски народи су постизали деформације бандажирањем главе, са једном или две укрштене траке ширином од 4-5 см, почевши од рађања. После вишегодишњег бандажирања, глава због константног притиска добија неприродни облик, а трагови бандажирања видљиви су на лобањама у форми улегнућа широких 4-5 см, где је трака вршила потисак (у пределу чеоне кости, темена и задњем делу главе), где је због потиска настајала некроза кости, а кост је у том делу атрофирана.

¹ W. Arnold, V. Fedorischeva, E. Naumova, N. Yabluchansky, *Cranio-metric measurements of artificial cranial deformations in Eastern European skulls*, *Anthrop. Anz.* 66, (Stuttgart 2008), 139

² S. Hakenbeck, *"Hunnish" modified skulls: physical appearance, identity and the transformative nature of migrations*, Sayer D. and Williams H. (ed.) *Mortuary Practices and Social Identities in the Middle Ages: Essays in burial Archaeology in Honour of Heinrich Harke*, 68

Сл. 1-Краниум женског покојника бр. 1663/XV са видљивим траговима циркуларног, укрштеног бандажирања, у фронтно-окципиталном и парието-окципиталном делу (стрелице показују трагове бандажирања).

Fig. 1 Female cranium 1663/XV –Traces of technique, performed with 2 pressure bandages, in fronto-occipital and parieto-occipital region, resulting in an oblique form of annular skull deformation (notice the imprints of the pressure bandages arrows).

Сл. 2 Краниум женског покојника бр. 1663/XIV са фронтно-окципиталног бандажирања (стрелице показују трагове бандажирања) .

Fig. 2 Female cranium 1663/XIV - Traces of technique, performed with 1 pressure bandage, in fronto-occipital region, resulting in an erect form of annular skull deformation (notice the imprints of the pressure bandage arrows).

Сл. 3 Фронтална кост женског краниума бр. 1663/XXIX са траговима фронтно-окципиталног бандажирања (стрелице показују трагове бандажирања).

Fig. 3 Os frontalis of female cranium 1663/XXIX with traces of deformation with 1 pressure bandage on fronto-occipital region, (notice the imprints of the pressure bandage arrows).

Код деформација где се користила једна трака, бандажирање је позиционирано од предњег до задњег дела главе (фронтно-окципитална регија), како и од горњег дела до задњег дела главе (парието-окципитална регија). Са укрштањем две траке, једна је пролазила у фронтно-окципиталном смеру, а друга укрштујући се, пролазила је изнад тачке Брегма, на темену и *acusticus externus* до окципута или испод мандибуле. Са овим деформацијама глава се скраћивала по латералној дужини и фронталној ширини, а на рачун тога добијала се неприродна висина и јајаста форма.

У стручној литератури ове лобање су класификоване у два генерална типа -ануларни (циркумферентни или циркуларан), карактеристично за немачка и протобугарска племена и табуларни (фронтноокципиталан или антеро-постериоран) тип.

Вештачки деформисане лобање који су досад констатоване, припадају индивидуама различитог пола и различитог узраста, од најмлађих до одрасли покојника, који су преминули у старости од 60 и више година. Према томе, може се претпоставити да кранијалне, артифицијелне деформације нису проузроковали потисак на развој мозга, односно, поремећај активности мозга, менталне ретардације или смрт.³

Мозак се прилагођавао простору и према томе се сасвим нормално развијао. Само је морфологија главе, односно физиономија, била промењена.

Велики број ових лобања пронађене су на касноримским и раносрдњековним некрополама у већем делу Европе (Мађарска, Аустрија, Румунија, Бугарска, Хрватска, Словенија, Босна и Србија).

У Мађарској антрополози су овакве промене утврдили на лобањима скелета из некропола у Rogorasti, Tirsor, Dunaujvaros (ове некрополе се приписују Сарматима), Balaton, Mosz, Kiszombor (некрополе из 4-6. века) и на неколико гепидских некропола поред р. Тисе.⁴ Највећи број гробова припадају Гепидима (утврђено према налазима у гробовима) и сви имају т.з. окципито-фронталну деформацију, постигнута укрштавањем две траке.⁵

На територији данашње Бугарске, досада је пронађено више протобугарских и готских вештачки деформисаних лобања, на некрополама у: Кабила, Варна, Кулевча, Девња, Кривина, Абритус, Августа Трајана, Нови Пазар, Табачка Топола, Абланица, Борино, Ћустендил.⁶ Исти су смештени у хронолошки оквир од 3 до 11. века. Деформисане лобање су ануларног типа. Имају видљиве трагове трака, на фронталним, париеталним и окципиталним регијама.⁷

³ Y. Enchev, G. Nedelkov, N. Atanassova-Timeva, J. Jordanov, *Paleoneurosurgical aspects of Proto-Bulgarian artificial skull deformations*, Neurosurg. Focus 29, (New York 2010), 4-6

⁴ S. Hakenbeck, 2009, 69-71

⁵ E. Fothi, *Anthropological conclusions of the study of Roman and Migration periods*, Acta Biologica Szegediensis 44, (2000), 88,89

⁶ П. Боев, Н. Кондова, С. Чолаков, *Изкуствената деформација на главата като етнодиференцирац белег*, Бълг. Етногр. 1, (София 1987),35

⁷ Y. Enchev, G. Nedelkov, N. Atanassova-Timeva, J. Jordanov, 2010, 2-5

Сл. 4 Фронтални приказ краниума мушког покојника бр. 2206 са парieto-окципиталног бандажирања (стрелице показују трагове бандажирања).

Fig. 4 Norma frontalis of a male cranium 2206 with traces of deformation in parieto-occipital bandaging (notice the imprints of the pressure bandage arrows).

Сл. 5 Латерални приказ краниума мушког покојника бр. 2206.

Fig. 5 Norma lateralis of a male cranium 2206.

На простору бивше Југославије до 1990. године, деформисане лобање пронађене су на неколико некропола, међу којима су и археолошки потврђене германске некрополе. На територији Хрватске, Словеније и Босне они су присутни на локалитетима: Винковци, Батина, Јаково, Шкоцијанска Јама, Рифник, На Лејху, Дравље, Левкова јама и Раковчани. Ипак, у највећем броју пронађене су на некрополама на територији Србије. Једна или две деформисане лобање на локалитетима у Александреу, Суботица-Шандор, Суботица-Хусарбарак, Ада-сента, План Јелица-Чачак и Медијана-Ниш.⁸

⁸ Ж. Микић, *Виминацијум-антрополошки преглед групних гробова римског периода и приказ некропола из периода велике сеобе народа*, Саопштења XXV, (Београд 1993), 203; Ж. Микић, *Антрополошки осврт на вештачки деформисане лобање из периода велике сеобе народа*, Зборник Народног Музеја у Београду XV/1, (Београд 1994), 133-134; Ž. Mikić., *Mediana and its medieval population-An anthropological study, Homage to Milutin Garašanin*, (Belgrade 2006), 651; М. Милинковић, *Археологија моде као археологија идентитета-неколико примера*, Ниш и Византија II Зборник радова, (Ниш 2004), 193-194

Сл. 6 Фрагмент краниума мушког покојника бр. 2240 са укрштеног фронтно-оципиталног и парието-оципиталног бандажирања (стрелице показују трагове бандажирања).

Fig. 6 Fragment of a male cranium 2240 with traces of technique, performed with 2 pressure bandages, in fronto-occipital and parieto-occipital region, resulting in an oblique form of annular skull deformation (notice the imprints of the pressure bandages arrows).

У овом делу треба поменути археолошки локалитет Виминацијум, у Србији, где је на потврђеној гепидској некрополи Више Гробаља, пронађена серија од 31 вештачки деформисане лобање, која у европским размерама спада у најбоље репрезенте овог феномена.⁹ Дванаест лобања који су припадале мушким индивидуама,¹⁰ женским и 9 дејих покојника, деформисани су техником бандажирања у две регије: фронтно-оципитална и парието-оципитална.¹⁰ Главе су деформисане циркуларно, бандажирањем у две регије: фронтно-оципитална и парието-оципитална. Све лобање нађене су у богатим гробовима, па према аутору, то показује да деформација није била само од естетских побуда, већ и мода код ове популације и привилегија најбогатијег staleжа.

Истраживач ових лобања, као и читаве скелетне серије са Виминацијума, проф. др Живко Микић, према броју откривених скелета, утврдио је и хипотетичко гепидско насеље. Њихово насеље, као федерати у византијској војсци, бројило је у просеку 30-40 становника. Према свим добијеним резултатима: живот у изолацији, женидбене баријере, дефицит жена и деце, кратки животни век код женске популације, омогућило је аутору да постави хипотезу о релативно брзом нестанку Гепида или становништва које је на овом простору живело мање од 100 година.¹¹

Проф. др Микић је 2001. године после истраживања некрополе на Медијани код Ниша, евидентирао још два примерка ових лобања и тим је позиционирао најужњу тачку њиховог присуства на Балкану. Исти потичу из периода велике сеобе народа и археолошки потврђују присуство германских популација на овом тлу. Такође показују да Гепиди нису били само пролазници кроз Медијану, већ и да су овде лоцирали своје насеље.¹²

Антрополошким истраживањима у 2010. године на источној некрополи код римског града Скупија (Скопље), које је водила мр Мимица Велова-Граорковска, први пут су на територији Македоније потврђене

⁹ Ж. Микић, 1994, 134-135

¹⁰ Ж. Микић, 2007, 476-478

¹¹ Ж. Микић, 1994, 137; Ж. Микић, *Виминацијум-антрополошки преглед групних гробова римског периода и приказ некрополе из периода велике сеобе народа*, 207

¹² Ž. Mikić, 2006, 651

артифицијелне намерно деформисане лобање техником циркуларног бандажирања. До сада је анализирано 5 женских лобања, 2 мушке лобање и неколико фрагмента дечијих лобања. Техника бандажирања даје нам могућност да претпоставимо да су вероватно Гепиди, Готи или припадници неког другог германског племена били присутни и у граду Скупију који је сада Скупи најјужнија тачка њиховог сахрањивања и живота на Балкану.

Вероватно је и ово становништво, као и Гепиди са Виминацијума и Медијана, имали овде своје насеље и своју некрополу или део градске некрополе.

Три од женских лобања припадају покојницима које су преминуле старости од 20 до 30 година, затечене у гробу бр. 1663, са масовним секундарним сахрањивањем.

На лобањи са бројем 1663/XV (сл. 1), на средини фронталне кости је видљиво хоризонтално улегнуће од 5 см. При томе бандажирање је преко целе главе почевши од чела, пролази изнад ушију и завршава на задњем делу главе, а друга трака је ишла изнад тачке брегма (теме) и завршавала код тачке инион. Укрштањем обе траке који су биле постављене вероватно одмах по рођењу, кроз процес раста, довело је до тога да је глава дејством потиска добила тражени облик. Чело и читава лобања је расла у висини, а задњи део се изравњавао. Глава је постала енормно висока, тесна и кратка, у јајовидној форми.

Код лобања са бројем бр. 1663/XIV (сл. 2) и XXIX (сл. 3), постоје трагови само од фронтно-окципиталног, прстенастог бандажирања, од чела до задњег дела, чиме је лобања такође добила издужену форму у висини.

Код ових три краниума, чеона кост је због некрозе атрофирала у предео где је била стезана тракама, док је у предео изнад траке, кост хипертрофирала, због таложења екстра коштане масе.

Лобања са бр. 2206 (сл. 4, 5) и бр.2240 (сл. 6) су такође укрштено бандажиране, у парието-окципиталној регији, од темена до потиљка, како би се добила иста форма главе. Трагови улегнућа видљиви су и код ових примерка.

Од дечијих деформираних лобања, сачувани су само фрагменти. Исти су пронађене у масовном гробу, секундарног сахрањивања. Према томе, тек следи истраживање тог материјала и могућност издвојивања и реконструкције преосталих кранијалних фрагмента, како би се деформација боље уочила.

Ова вероватно германска популација долазећи на нов животни простор, са собом носи и традицију деформирања главе своје деце, показујући са тиме њихов највиши сталеж. Код ових лобања не можемо са сигурношћу да потврдимо да се ради о богатим покојницима, због тога што су, као што смо већ утврдили, већи део њих били секундарно сахрањени и вероватно су били пребачени на источну некрополи са неке друге блиске некрополе.

Ипак, да би се утврдила тачна етничка припадност овим покојницима, потребна су више археолошка и антрополошка истраживања на овом локалитету и њихово прецизно позиционирање у хронолошком, просторном и културном, односно друштвеном-историском раму.

Треба напоменути да су током истраживања у 2011 и 2012. години, била евидентирана још 7 примерака лобања са намерним деформацијама, неке од њих пронађене у другом гробу са секундарним масовним сахрањивањем. Са тиме се њихов број повећао на двадесетак примерака и за исте следе наредна истраживања.

Mimica Velova-Graorkovska

(Independent researcher)

ARTIFICIAL CRANIAL DEFORMATION IN A FEW SAMPLE SKULLS FROM THE
EASTERN NECROPOLIS OF SCUPI

Artificial cranial deformation can be found in totally separate regions of the world and during different historical periods. The highest prevalence of this practice occurred at the time of the Great Migration during the late Roman and early medieval periods and was especially common among the Huns, Avars and members of German tribes. German tribes achieved artificial deformation through bandaging a child's head with one or two crossed bandages. Through years of bandaging, the pressure resulted in a head of an unnatural appearance.

Up until 2001 the southernmost geographical point where artificially deformed skulls were present in the Balkan region, was the Roman site of Mediana in today's city of Nis, Republic of Serbia. In 2010, however, following archaeological and anthropological research of the Eastern Necropolis in the Roman city of Scupi (Skopje), the first, previously unseen signs of artificial cranial deformation of both male and female skeletons, as well as children, were discovered on the territory of Macedonia, presently the most southern geographical point on the Balkans. The skulls found were deformed through a technique of circular bandaging, thereby giving rise to the assumption that possibly the Gepids or members of certain other German tribes were among the citizens of the Roman city of Scupi.

